

Oponentský posudek diplomové práce

Název práce: Ontologický čtverec: Aristotelés & E. J. Lowe

Autor práce: Markéta Priehradná

Obor studia: Filosofie

Posudek vypracoval: Doc. Daniel Heider, Ph.D.

Datum: 17. 5. 2021

Diplomová práce Markéty Priehradné se věnuje tématu srovnání dvou ontologických systémů, jimiž jsou ontologie Aristotela a teorie nedávno zesnulého britského metafyzika Edwarda Jonathana Lowe (1950–2014). Vlastním tématem práce je ontologický čtverec, čtveřice kvazi-kategorií, které Aristotelés charakterizuje ve svém raném spise *Kategorie* (s rozpracováním v „substančních knihách“ *Metafyziky*) a Loweova čtyř-kategoriální ontologie, kterou autor vyložil v řadě svých četných publikací, zejména pak v monografii *The Four-Category Ontology: A Metaphysical Foundation for Natural Science* (2006). Srovnání metafyzických modelů obou autorů je možné už jen proto, že oba vypracovali tzv. formální (formalizovanou) ontologii, jejímž cílem je identifikovat základní ontologické kategorie a vztahy mezi nimi (str. 9). Hlavní shoda mezi oběma čtverci se nabízí: V obou případech existují dva páry komplementárních (kvazi)kategorií, z nichž jeden pár představují jednotliviny a obecniny, druhý pak je dělen na entity substanciální a ne-substanciální. Především tato shoda naznačuje možnost hovořit o Loweově „nearistotelismu“.

Práce se dělí na sedm kapitol. V první části autorka představuje strukturu a hlavní cíl práce, jímž je porovnat oba systémy s ohledem na ontologický status univerzálií. V druhé autorka ukazuje, že obě metafyziky lze zařadit do klasického projektu analyzujícího jsooucnost jakožto jsooucnost, jehož cílem je vymezení nejobecnější kategorie jsooucnosti. V třetí kapitole se autorka věnuje tématu univerzálií, a to jak v tradiční antické a scholastické filosofii, tak v rámci současné debaty odehrávající se z velké části odehrává mezi platónsky orientovanými realisty a nominalisty různého střihu. Z interpretačního hlediska má v této kapitole důležité místo Avicennova teorie tzv. absolutně uvažované přirozenosti, podle níž přirozenost jako taková není ani jedna (obecná), ani mnohá (individuální), ale obojí se může stát. Tato teorie představuje vhodnou interpretaci jinak ne zcela jednoznačně formulované Aristotelovy teorie. Zmíněna je také distinkce mezi konstituční a relační ontologií užitá jako jedno z kritérií pro posouzení povahy obou modelů. Zatímco podle konstituční ontologie jednotliviny mají své vlastnosti prostřednictvím entit, které tyto jednotliviny konstituují, pro relační ontologii je mají pouze na základě vztahu k „transcendentně“ existujícím abstraktním entitám. Čtvrtá kapitola je pak věnována Aristotelově nauce. Představen je historický kontext Aristotelových *Kategorií* (stejně jako „různočtení“ tohoto spisu) a *Metafyziky*. Zdůrazněna je odlišnost mezi oběma texty související s implementací hylemorfismu ve druhém z uvedených spisů. Největší pozornost je věnována čtyřem Aristotelovým kvazi-kategoriím, tj. první a druhé substanci, a obecným a individuálním akcidentům charakterizovaným podle kritérií „ne/vypovídání o“ (*dici de*) „ne/bytí v (subjektu)“ (*esse in*). V kritické sekci týkající se Aristotela se autorka věnuje základní doktrinální tenzi, která je dána těmito třemi tvrzeními: 1. Substance je (především) forma; 2. Forma je univerzálie; 3. Žádná univerzálie není substance. Jako interpretační

východisko autorka nabízí pojetí formy (esence), podle níž esence představuje jakýsi „absolutní subjekt“, který v jednotlivinách přijímá bytí a jednotu individuální, v myslí pak bytí a jednotu univerzální (viz 4.3.2 a 4.4.1): „... myšlenka absolutně uvažované přirozenosti je v souladu s jeho [Aristotelovým] myšlením ...“ (str. 36). V páté části se diplomantka věnuje Loweově čtyř-kategoriální ontologii, která je představena jako „propracovaná verze ontologického čtverce“ (str. 37). V rámci své ontologie Lowe rozlišuje druhy (substanciální univerzálie), substance (individuální substance), atributy (nesubstanciální univerzálie) a mody (partikulární akcidenty). Kromě těchto kategorií je pozornost věnována také tématu tzv. „poměrů“ či formálních ontologických vztahů, jimiž jsou identita, instanciace, charakterizace, exemplifikace a různé formy ontologické závislosti, které se vyskytují mezi kategoriemi. V závěru kapitoly pak autorka upozorňuje na některé nejasnosti Loweovy teorie. V šesté přistupuje k samotnému srovnání obou systémů, a to s důrazem na jejich odlišnosti. Doktrinní odlišnosti nachází v těchto tématech: koncepcce hylemorfismu, příslušnost ke konstituční a relační ontologii, ontologický status univerzálií, a vztah rigidní existenční závislosti druhu na attributech. V sedmé části stručně shrnuje shody, rozdíly a slabá místa obou systémů.

Musíme konstatovat, že práce, která se věnuje nesnadnému metafyzickému tématu je počinem zdařilým a svědčí o autorčině dobrém vhledu do problematiky. Oceňujeme výběr samotného tématu. Srovnání aristoteléské teorie se současnou analytickou metafyzikou je důležitým a žádoucím počinem. Diplomová práce je dokladem o aktuálnosti Aristotelova metafyzického systému v současné debatě v oblasti analytické metafyziky. Autorka zpracovala slušné množství literatury, v čele s třemi knižními tituly E. J. Lowe, jimiž jsou *A Survey of Metaphysics*, *The Four-Category Ontology* a *The Possibility of Metaphysics: Substance, Identity, and Time*.¹

Práci bohužel na mnoha místech schází větší jasnost a nadhled. Často postrádáme nastínění „motivace“ otázek, tj. předložení problému, otázky, na kterou teorie „odpovídají“. Ani struktura práce není vždy jasná a postup není vždy plynulý. Tak, např., šestá kapitola začíná komparací obou ontologií v otázce hylemorfismu, aniž by se autorka v předcházející kapitole nějak tomuto tématu u Lowe více věnovala. Čtenář by očekával, že v šesté (komparační) kapitole bude využito to, co bylo představeno v kapitolách předcházejících. Práce určitým způsobem „pokulhává“ také v ohledu systematickém. Přestože autorka na str. 43 zmiňuje formální ontologické vztahy konstituce a kompozice, nijak tyto „poměry“ nerozpracovává, přestože výklad těchto vztahů by mohl posloužit právě komparaci s ohledem na hylemorfismus obou autorů. V práci proto postrádáme rozbor Loweových „poměrů“ konstituce a kritérií diachronní identity, které jsou u britského metafyzika často ilustrovány na příkladu sochy a bronzu.

Kromě této obecné poznámky máme k práci několik dílčích připomínek:

- 1) Na str. 7 autorka tvrdí, že předmětem metafyziky (nikoli ontologie, pro kterou je předmět obecné jsoucno) u německého scholastického filosofa Rudolfa Goclenia

¹ Je však také třeba dodat, že některé důležité tituly zohledněny nebyly. Viz např. studie J. T. M. Millera, “Edward Jonathan Lowe (1950–2014)“, *Internet Encyclopedia of Philosophy*, URL: <https://iep.utm.edu/lowe-ej/#SH3>

- je Bůh a druhé intence. Vezmeme-li v potaz, že pro řadu scholastiků (včetně druho-scholastických) druhé intence patří do logiky, je toto tvrzení překvapivé. Mohla by toto tvrzení autorka u Goclenia doložit?
- 2) V pozn. 43 na str. 14 autorka říká, že první látka je u Suáreze „předpoznámenána“. Co tím chce říci?
 - 3) Na str. 18 tvrdí, že „někteří ovšem uvažují i o zařazení Aristotela mezi teoretiky nahého individua, kvůli společným rysům, které teorie vykazují.“ O jaké rysy se jedná? Kdo tuto překvapivou interpretaci hájí?
 - 4) Na str. 26 autorka cituje z Aristotelových *Kategorií*, v nichž se říká, že obecný akcident se jak vypovídá o nějakém podkladu (substanci), tak v něm je. Splňuje tedy jak kritérium „dici de“, tak „esse in“. Jakkoli se autorka v práci snaží o kritický postoj, toto (nesamozřejmé) tvrzení ponechává bez poznámky. Jak obecné jako takové vůbec může inherovat v subjektu? Vše, co inheruje v subjektu, musí být (alespoň podle Aristotela) přece individuální.
 - 5) Na str. 32 autorka na straně jedné tvrdí, že i akcidenty jako formy mají své definice, na straně druhé, že bytnost věci se nevztahuje na akcidenty. Nemají-li akcidenty bytnost, jak mohou mít definici?
 - 6) Jako nejasnou považujeme poznámku č. 256. V této (důležité) poznámce autorka zavádí definice důležitých „poměrů“ rigidní (REZ) a nerigidní (NEZ) existenční závislost a závislosti identitní závislost. (Proč jsou tyto důležité informace v poznámce?) Autorka říká, že modus je rigidně existenčně závislý na substanci. Je-li REZ symetrickým vztahem, jak autorka tvrdí, pak i substance bude závislá na určitém (konkrétním) modu. Jinými slovy, Sokrates bude závislý na svém modu určité bělosti. To však neplatí. Dále diplomantka říká, že jak REZ a NEZ jsou symetrickými vztahy, aby v následujícím definovala asymetrickou existenční závislosti. Proč? Protože, jak říká, Lowe symetrickou závislost nepopisuje. Pokud ji však Lowe nepopisuje, proč o ní autorka v této prezentaci Loweových typů „poměrů“ hovoří?
 - 7) Na str. 49 se říká, že pro Aristotela akcidenty existují v první látce. Kde lze toto tvrzení u Aristotela nalézt?
 - 8) Je zvláštní, pokud v odpovědi na hlavní otázku práce, tj. po ontologickém statutu univerzálií autorka řekne, že „z Loweova výkladu není zřejmé, čím vlastně jsou“ (str. 54), a že je otázkou „nakolik se u Lowea liší bytí obecnin a jednotlivin, co se týče jejich entitativnosti“ (tamtéž). Takto to vypadá, že autorka na otázku týkající ontologie obecnin u Lowea odpovídá otázkou. Ve svém ne zcela jasném výkladu říká, že jednotliviny a obecniny jsou u Lowea entitami stejnou měrou, načež cituje z Lowea, že „...obecniny jsou ryze extralingvistické a extramentální entity, na rozdíl od pojmů“ (tamtéž). V 6.5 „Shrnutí“ pak dále poznamenává, že jak Aristotelés, tak Lowe jsou imanentní realisté, i když ontologie druhého je považována za relační (str. 55). Dále, na str. 54 autorka říká, že univerzálie nejsou pro Lowea pojmy, protože pojmy jsou „mody myšlení“. Toto zdůvodnění nám není jasné. Proč by mody myšlení nemohly mít svůj pojmový obsah? A co má Lowe přesně na mysli, když hovoří o pojmech jako modech myšlení? Kromě toho, nezdá se nám vůči jiným expozicím být zcela „proporčním“, pokud odpověď na hlavní otázku práce (ontologický status univerzálií) zahrnuje jen něco málo přes jednu stranu.

- 9) V práci postrádáme podrobnější rozpracování Loweova pojmu „modu“. Tento pojem v aristotelsko-scholastické tradici, především ve scotismu (vnitřní mody) a v pozdější jezuitské tradici (vnější mody) má své poměrně přesné vymezení. Loweovu použití, zdá se, je bližší modus v druhém smyslu, totiž jako to, co je kontrastováno s *res*, formou. Jaký je historický zdroj Loweova užití pojmu „modus“? A nespočívá právě v tomto Loweově pojetí akcidentů jako modů odlišnost od Aristotelova pojetí (alespoň některých) akcidentů koncipovaných jako akcidentální *formy*?

Práci navrhuje hodnotit v rozmezí „výborně –“.

Doc. Daniel Heider, Ph.D.
V Českých Budějovicích
17. května 2021